

MAREK PICHA

Ó HOVADO: OSOBNÍ ARGUMENTACE V DESCARTOVÝCH *MEDITACÍCH**

Descartovy *Meditace o první filosofii* přitahují čtenáře z různých důvodů. Především jde o text, který vyniká přesností a pečlivostí předkládaných úvah. Po takovém textu proto sáhnou ti, kterým přesnost imponuje nebo je irituje. *Meditace* jsou i textem, který někdo čte kvůli Descartovu odvážnému racionálnímu pohledu na náboženská dogmata, jiný je se škodolibou radostí vnímá jako výraz post-brunovské zbabělosti a zapáleného pokrytectví. *Meditace* si získaly mnoho pozornosti díky tomu, že vytyčily základy moderní epistemologie, pojmenovaly klíčové problémy filozofie mysli či inspirovaly další myslitele k tvorbě velkých metafyzických systémů. Všechny tyto klady Descartova textu samozřejmě platí i pro českého čtenáře, díky překladu Petra Glombíčka a Tomáše Marvana z roku 2003¹ však má našinec ještě jeden exkluzivní důvod, proč po *Meditacích* sáhnout. Jde o odbornou filozofickou publikaci – jedinou svého druhu, pokud je mi známo –, v jejímž textu se opakovaně vyskytuje slovo *hovado*.

Moje původní myšlenka týkající se spojení Descartových *Meditací* a osobní argumentace nebyla nijak ambiciózní – nejprve jsem hodlal krátce představit obecný charakter osobní argumentace, poté přejít k jejím dvěma hlavním podobám, kde bych využil Descartův text jako zdroj ilustrací, analogií a příkladů. Mělo tedy jít o spojení velmi volné, Descartes měl vlastně být jen nevinou obětí. V průběhu se však ukázalo, že schémata osobní argumentace hrají v *Meditacích* poměrně významnou roli a že je lze vystopovat i v některých klíčových úsecích Descartových úvah. Ve svém příspěvku se proto pokusím mimo jiné i upozornit na místa, kde spojení *Meditací* s analýzou schémat osobní argumentace není tak nahodilé, jak jsem se zprvu domníval. V závěru pak ukáži, zda jsou očekávání správná a zda je výraz *hovado* skutečně v *Meditacích* použit jako součást osobního útoku.

* Text vznikl s podporou Grantové agentury ČR, grant č. 401/09/0661.

¹ P. Glombíček – T. Marvan – P. Zavadil, *Meditace o první filosofii*, Praha: Oikúmené 2003, 535 s.

I.

Co je to osobní argumentace? Jde o takový typ argumentu, ve kterém je ukazováno nikoli na to, *co* se říká, nýbrž na to, *kdo* to říká. Jisté přesvědčení není podpořeno na základě svého obsahu, nýbrž na základě toho, kdo dotyčné přesvědčení zastává. Podstatným rysem osobní argumentace tedy je, jak už název napovídá, podpora či kritika namířená k osobě, charakteru, schopnostem, důvěryhodnosti a zásadovosti proponenta.

S osobní argumentací se pojí představa, že jde o emočně zabarvený, většinou hanlivý útok na schopnosti či morální profil mluvčího. Ve zjednodušujícím pojetí je osobní argumentace považovaná za chybu relevance, neboť pochybnosti ohledně kvalit mluvčího nejsou podstatné a nemají souvislost s diskutovanými tvrzeními. Jakkoli je tato představa mnohdy správná – a jakkoli platí, že objeví-li se v diskusi osobní argumentace, většinou se z diskuse stane hádka –, bylo by chybné považovat osobní argumentaci automaticky za paralogismus. V některých kontextech totiž zpochybnění či podpoření osobních kvalit proponenta může hrát roli.

Osobní argumentaci lze nalézt ve dvou podobách, v pozitivní a v negativní variantě. Při pozitivní osobní argumentaci podporujeme tezi tak, že zdůrazňujeme, kdo všechno zastává stejný názor. Nejtypičtějším příkladem je zde argumentace expertním názorem, kdy podporu svého tvrzení nestavíte na obsahu tvrzení jako takového, nýbrž čerpáte ze skutečnosti, že stejný postoj zastává i nějaká názorová autorita. Negativní osobní argumentace je založena na zpochybnění důvěryhodnosti proponenta. Kritizovaný názor neplatí, neboť osoba, která ho zastává, je v nějakém smyslu pochybná.

II.

Obecné schéma pozitivní osobní argumentace vypadá takto:

- 1) Osoba je kompetentní v oblasti O.
- 2) Osoba tvrdí, že tvrzení T platí.
- 3) Tvrzení T patří do oblasti O.
- Z) Tvrzení T by mělo být přijato.

Nejtypičtějši varianta pozitivní osobní argumentace, **argument expertním názorem** (*ad auctoritas*), předpokládá, že kompetence osoby je zaručena tím, že osoba je v dané oblasti přijímanou autoritou. Expertní názor je akceptován jako platný a totéž by tedy mělo platit pro názor proponenta. Věřím, že zde neříkám nic nového, expertní názory všichni v argumentaci používáme, dokonce se to po nás v akademickém prostředí i vyžaduje.

V podstatě každé argumentační schéma může být chybně použito a expertní názor není výjimkou. Chybné užití schématu *ad auctoritas* se někdy označuje jako argument z úcty (*ad verecundiam*), kdy je názor osoby, autority, experta použit v nekorektním smyslu či kontextu. Nabízí se otázka, jak poznat, kdy je expertův názor použit korektně a kdy nikoli. Douglas Walton, přední kanadský

neformální logik se specializací na argumentační schémata, vytvořil (nejen) pro argumentaci expertním názorem soubor tzv. kritických otázek. Odpovědi na tyto otázky určují, zda je konkrétní argumentační schéma v diskusi použito korektně, či zda je zneužito.

Nyní postupně představím pět kritických otázek argumentu *ad auctoritas* a pokusím se demonstrovat jejich smysl na ukázkách z Descartových *Meditací o první filosofii*. Až na drobné výjimky budu jako ilustrace využívat Descartovy formulace, a to z následujících textů obsažených ve vydání z roku 2003: Dopis Sorbonně, Předmluva ke čtenáři, Meditace I–VI, Odpověď na Druhé námítky, Autorova odpověď na Páté námítky.

1. Patří citovaný názor do oblasti, v níž je osoba expertem?

První kritická otázka hlídá kompetence experta. Vyjadřuje-li se mimo svoji doménu, jeho názor nenese žádné zvláštní zdůvodnění a není autoritativní. V Dopisu Sorbonně žádá Descartes tuto instituci s právem cenzury o doplnění, schválení a veřejnou podporu svých *Meditací*. Na s. 13 píše, že Sorbonna má nejen vysokou autoritu v otázkách víry, nýbrž že „*ani v lidské filosofii není nikdo pokládán za bystřejšího a spolehlivějšího ani za bezúhonnějšího a moudřejšího ve vynášení úsudků*“. Touto větou se snaží předejít pochybnosti, zda takřikajíc klepe na správná vrata, když svůj spis posílá ke schválení doktorům fakulty teologické.

Descartes se domníval, že bez patřičného zaštitění autoritou nebude mít jeho filozofické dílo kýžený dopad. Ne snad proto, že by považoval svůj text za příliš neprůbojný nebo naopak za příliš radikální, nýbrž proto, že filozofické texty mají podle něj obecně komplikovanější výchozí pozici než díla, jak on sám píše, geometrická. Rozdíl ve výchozích pozicích opět souvisí s autoritou. Matematické texty jsou obecně přijímané jako platné, čtenář k nim přistupuje s respektem a většinou je chápe jako výraz expertního názoru. Z toho plyne, všímá si Descartes, nebezpečí čtenářovy nekritičnosti. Ve filozofii je tomu naopak, k filozofickým textům je přistupováno apriorně jako k nejistým, text není chápán jako výraz expertního názoru, nýbrž jako věc od počátku pochybná. Závěr, který si z tohoto Descartova postesknutí můžeme udělat, je ten, že stát se expertem ve filozofii je mnohem náročnější než se stát expertem například v matematice. Což, příznějme si to, musí znít uším přítomných filozofických expertů celkem lichotivě.

2. Je citovaný autor skutečně expertem?

Smysl této kritické otázky není třeba dlouze vysvětlovat. Je-li předkládáno něco jakožto expertní názor, avšak ve skutečnosti jde o názor osoby, která není přijímanou autoritou, je argumentační schéma zneužito. V Pátých námítkách formuluje Pierre Gassendi následující argument (s. 238–239): Pokud by platilo, že jasné a rozlišené vnímání je zárukou pravdivosti, proč by potom významní a nadaní filozofové, kteří jistě sami museli mnohokrát poznávat věci jasné a rozlišeně, zastávali jiné epistemologické principy? Descartes se hájí následovně (s. 300–301):

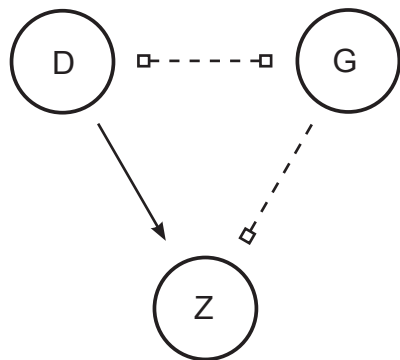
„Dobrá: zde proti mně přece jen uvádíš nějaký důvod, což jsem u tebe dříve nikde nepozoroval. Abys totiž prokázalo, že není jistým pravidlem, že to, co vnímáme velmi jasně a rozlišeně, je pravdivé, zmiňuješ velké duchy, kteří podle všeho museli mohlé vnímat jasně a rozlišeně, a přesto měli za to, že se pravda skrývá v Bohu či studni. Uznávám, že zde správně argumentuješ autoritou. Mělo sis však, ó hovado, pamatovat, že zde oslovuješ mysl tak odvrácenou od tělesných věcí, že ani neví, zda před ní vůbec nějakí lidé existovali, a tudíž není pohnuta jejich autoritou.“

Tento úryvek je pozoruhodný z více důvodů. Předně zjišťujeme, že hovado je nějak spojeno s Gassendim. Dále si nelze nevšimnout jízlivosti v první větě, se kterou se Descartes ke Gassendiho argumentu obrací. Za třetí, je to jediné místo *Meditací*, pokud vím, kde se přímo hovoří o argumentu autoritou.

Jakou strategii odmítnutí Gassendiho argumentu Descartes zvolil? Velmi razantní, odmítá celou argumentaci autoritou jako takovou. Nevěnuje pozornost jednotlivým kritickým otázkám, nezkoumá, zda je správné považovat Platóna či Démokrita za epistemologické experty. Říká, že jelikož zformuloval svůj epistemologický princip v té fázi skeptické destrukce, kdy nepřijímá jako danou existenci jiných lidí, nemá pro něj odkaz na autoritu žádnou váhu. Tento způsob Descartova odmítnutí argumentu nepovažují za šťastný ze dvou důvodů.

(i) Descartes je ohledně svého metodického skeptického postoje poměrně explicitní, na několika místech zmiňuje svoje motivy, záměrnou radikálnost a, což je zde podstatné, provizorní charakter skepse. Jde mu o dočasné zdržení se soudu ohledně platnosti našich přesvědčení – s tím, že tato přesvědčení budou přezkoumána až poté, co se mu (výhledově) podaří nalézt jistý výchozí epistemologický bod. Nechce-li se Gassendiho argumentu věnovat v průběhu skeptické destrukce, v pořádku. Neznamená to ovšem, že by argument byl z tohoto důvodu scestný. Poté, co Descartes našel výchozí bod, je legitimní po něm žádat vysvětlení skutečnosti, že principy, jež on považuje za všeobecně jasné a zřetelné, nebyly již předtím formulovány jinými experty.

(ii) Descartes předkládá argument ve prospěch platnosti principu, Gassendi předkládá argument v neprospěch principu. Gassendi neútočí na Descartův argument, nýbrž na Descartovu tezi, na závěr jeho argumentu. Descartes na to reaguje tak, že zopakuje jednu z premis, kterou ve svém argumentu využil, a tvrdí, že

Gassendiho argument není legitimní, neboť premisy Gassendiho argumentu nejsou slučitelné s premisami Descartova argumentu. Descartes ve své replice v podstatě pouze konstatuje neslučitelnost argumentů, v nejlepším případě provádí jejich srovnání, které však maskuje za vyvrácení argumentu druhé strany.

Ve své námitce využil Gassendi autority poměrně kreativně. Kdyby byl Descartův princip skutečně tak evidentní, musel

by být formulován a přijímán i jinými význačnými mozky. Protože však jiné význačné mozky tento princip neformulovaly, nemá tento princip připisovanou evidentnost. Gassendiho odkaz na přijatelnost názoru v komunitě expertů nás tak přivádí k další kritické otázce.

3. Je mezi experty v dané oblasti chápán citovaný názor jako diskutabilní?

Smyslem této otázky je odfiltrvat z expertních názorů ty, které nejsou široce přijímané v komunitě expertů. Tato kritická otázka je vlastně jakousi variací na argumentaci pomocí popularity názoru (*ad populum*), kde je názor podpořen tím, že ho zastává velké množství lidí. Širší přijetí jistého stanoviska v kruhu expertů představuje dobrý důvod věřit, že citovaný expertní názor není extrémní.

Descartes se popularity nějakého expertního tvrzení v podstatě nedovolává, v *Meditacích* jsem si všiml jediného místa, které by mohlo tuto kritickou otázku ilustrovat. V Odpovědi na Druhé námítky na s. 124 se věnuje otázce, zda může Bůh klamat. Tato otázka je pro Descartův epistemologický systém jednou z těch naprosto klíčových a my se k ní ještě dostaneme v závěru, zde se však podívejme jen na Descartovu podporu této teze:

„Za čtvrté když popírám, že Bůh lže nebo že je podvodník, shodují se podle mého názoru se všemi minulými i budoucími metafyziky a theology.“

Descartes zde konstatuje rozšíření názoru mezi experty (tj. mezi metafyziky a theology). Názor protistrany není v jeho očích jen minoritní, nýbrž má být přímo v rozporu s úplným konsenzem. Názor protistrany není podle něj ani dobový, jelikož úplného konsenzu dosáhli všichni experti minulí i budoucí. Jistě souhlasíte, že jde o velmi optimistické tvrzení. Descartes pokračuje:

„Co jste proti tomu uvedli vy, to není na překážku více, než kdybych popřel, že se Bůh hněvá nebo že je vystaven jiným hnutím ducha, a vy byste namítali těmi místy Písma, v nichž jsou mu připisovány lidské stavy. Všem je totiž známa odlišnost mezi způsoby mluvy o Bohu, přizpůsobenými běžnému cítění, které sice obsahují jakousi pravdu, ale přizpůsobenou člověku – těch užívá Písmo svaté obvykle –, a jinými, které vyjadřují holejší pravdu nepřizpůsobenou člověku – těch musí užívat každý při filosofování.“

Tuto pasáž lze velmi vhodně využít k ilustrování další kritické otázky schématu *ad auctoritas*.

4. Je expertní názor korektně interpretován?

Ke zneužití schématu velmi často dochází proto, že je expertův názor vyložen nesprávně – a je jedno, jestli záměrně, či nezáměrně. Dezinterpretovaný expertní názor pak není dostatečnou podporou platnosti obhajované teze. Právě tohle vy-

čítá v citovaném úryvku Descartes svým oponentům. Tvrdí, že Písmo (které je v jejich sporu přijatou autoritou) dezinterpretují – a to v tom smyslu, že nejsou dostatečně kritičtí k záměrně zjednodušujícím pasážím Písma. Tvrdí, že ve filozofické disputaci se nesmí tyto popularizující pasáže brát příliš vážně, je třeba se soustředit na místa s preciznějším výkladem. Dezinterpretace může mít mnoho podob, Descartes zde svým kritikům vyčítá necitlivost k intenci textu.

Jiný příklad dezinterpretace expertního názoru – tentokrát přímo z Descartova pera – nalezneme v Dopisu Sorbonně na s. 11, kde se Descartes snaží adresáty přesvědčit o legitimitě svého projektu pomocí citátů z Bible. Říká, že z Písma lze odvodit tvrzení, že poznat Boží existenci je tak snadné, že pokud jste to neučinili, provinili jste se. Dokládá to následujícím citátem: „*Přece však ani těm nelze odpustiti; neboť jestliže mohli tolik poznati, že uměli svět prozkoumati, jak to, že jeho Pána dříve nenalezli?*“ Jistě jste si všimli, že citát sice hovoří o poznávání a vině, není v něm ale řeč o tom, že by ono poznávání mělo být nějak snadné.

5. Existuje pro tvrzení objektivní důkaz? Pokud ano, je expertní názor v souladu s tímto důkazem?

Smyslem této kritické otázky je hierarchizace důvodů: objektivní důkaz přebíjí názor i toho největšího experta. V rámci Descartovy filozofie lze z mnoha důvodů jen těžko hovořit o předkládání nějakých objektivních důkazů, přesto by však jedno místo z Dopisu Sorbonně (s. 10) mohlo tuto kritickou otázku vhodně ilustrovat:

„[N]evěřící podle všeho jistě nelze přesvědčit o žádném náboženství a téměř žádné morální ctnosti, pokud jim v těchto dvou otázkách nebudou nejprve podány důkazy přirozeným rozumem [jde o otázky, zda je duše nesmrtelná a zda Bůh existuje, pozn. MP] (...) A jakkoli je naprosto pravdivé, že je třeba věřit v Boží existenci, protože se o ní učí v Písmu svatém, a naopak je třeba věřit Písmu svatému, neboť je od Boha (...), nelze to přesto předkládat nevěřícím, poněvadž by soudili, že je to kruh.“

Descartes zde píše o dvou typech důkazů – na jedné straně je důkaz pomocí přirozeného rozumu, na straně druhé jde o důkaz pomocí Písma. Jeho cílem je předložit první typ důkazu, neboť důkaz pomocí Písma bude přijímat pouze ten, kdo Písmo již akceptuje jako autoritu. Jde mu o předložení „vnějšího“ důvodu pro nesmrtelnost duše a existenci Boha, důvodu, který bude nezávislý na expertním názoru. Jako oddaný katolík Descartes samozřejmě očekává, že oba typy důkazů budou v souladu.

Tolik k představení a ilustrování schématu pozitivní osobní argumentace, nyní bych se rád stejným způsobem podíval i na negativní osobní argumentaci.

III.

Obecné argumentační schéma, které by pokrylo všechny varianty osobního útoku, nelze dost dobře sestavit, neboť útok může být veden na celou škálu vlastností proponenta. Může zpochybňovat jeho odbornou kompetenci, jeho charakter, nestrannost, soulad postojů a jednání aj. Osobní útok se objevuje ve dvou typických variantách; obě zde zmíním, podrobněji se však budu věnovat pouze jedné z nich, a to té frekventovanější.

První typickou variantou je **neprímé ad hominem**. Jde o argument poukazující na neslučitelnost proponentových názorů a jeho jednání. Jde vlastně o argument, který tvrdí, že daná osoba káže příslovečnou vodu a přitom sama pije víno. Jádrem tohoto typu útoku je poukaz na nekonzistenci, která formuje paradox. Identifikace různých paradoxů je velmi častý modus filozofické práce a objevuje se samozřejmě i v *Meditacích*. Já se dokonce domnívám, že paradox týkající se jednání a tvrzení je přítomen i v tom, co si čtenáři z *Meditací* nejčastěji odnášejí, tedy v Prvním principu. Descartes na s. 28 píše, že klamavý démon „*nikdy nezpůsobí, abych byl nic, budu-li myslet, že jsem něco. Takže (...) výpověď: Já jsem, já existuji, je nutně pravdivá, kdykoli ji pronesu nebo pojmu myslí*“. Tuto pasáž lze interpretovat tak, že zde Descartes konstatuje neslučitelnost neexistence osoby a mentálního či řečového aktu této osoby. Je to ten typ nekonzistence, kterého se dopouští člověk, který prohlásí, že právě teď nemluví, či člověk, který si pomyslí, že teď zrovna neexistuje. Uznávám, že pojetí Prvního principu jakožto instance nepřímého *ad hominem*, nemusí každý s nadšením přijmout – domnívám se ale, že základní rysy Descartova argumentu nás k tomu opravňují.

Druhou variantou osobního útoku je **přímé ad hominem**, kde je zpochybněna (v širokém smyslu slova) důvěryhodnost proponenta. Dotyčná osoba může být označena jako předpojatá, nekvalifikovaná, nedůsledná či morálně nezpůsobilá. Osobní útok je obvykle považován za paralogismus, přesto však lze nalézt kontexty, ve kterých je zpochybnění důvěryhodnosti proponenta relevantní. I zde tedy platí, že argumentační schéma přímého *ad hominem* může být použito korektním či nekorektním způsobem, přičemž správnost použití je kontrolována kritickými otázkami.

Mám za to, že přímý argument *ad hominem* je v *Meditacích* přítomen velmi výrazně ve dvou podobách: jednak je součástí Descartových úvah o Bohu a epistemologii, ještě silněji je však přítomen v analogii s Descartovou kritikou smyslové zkušenosti. Vybral jsem tři nejdůležitější kritické otázky přímého *ad hominem*, které se opět pokusím s Descartovou pomocí ilustrovat.

1. Snaží se kritik proponentovu důvěryhodnost zpochybnit, nebo tvrdí, že je proponentovo stanovisko nepravdivé?

Mezi tvrzeními, že *někdo právě říká nepravdu* a že *někdo by právě mohl říkat nepravdu*, je zřejmý rozdíl. Označíte-li nějaké tvrzení za nepravdivé, vyžaduje se po vás silná argumentace a skutečně dobré důvody. Pokud je předložíte, má

proponent potíže. Naproti tomu, označíte-li nějaké tvrzení za možná nepravdivé, neplynou z tohoto prohlášení pro proponenta téměř žádné důsledky.

Vztaženo k *Meditacím*, vhodnou ilustrací této kritické otázky může být již dříve zmiňovaný provizorní charakter Descartova skeptického postoje. Smyslem metodické skepse není vyvracení našich přesvědčení, nýbrž prověření jejich jistoty. Descartův epistemologický sestup začíná zpochybněním důvěryhodnosti smyslů; jeho cílem není ukázat, že smysly nás stále klamou, nýbrž že nás *mohou* klamat. Vynoří-li se na semináři věnovaném *Meditacím* klamavý démon, většinou se někdo ze studentů ozve s poznámkou, že to vlastně není taková tragédie, neboť by ke zjištění skutečného stavu věcí přece stačilo každou naši zkušenost prostě negovat. Taková poznámka je právě příkladem nesprávného čtení kritikovy intence. Kritik, Descartes, neútočí na pravdivost našich přesvědčení, nýbrž na důvěryhodnost zdroje těchto přesvědčení. Meritem onoho „*velice mocného*“ a „*zlotřilého*“ démona (s. 29) proto není systematický klam, nýbrž klam nevypočitatelný – nejde tedy o to, že nás smysly klamou neustále, jde o to, že nedokážeme rozlišit, kdy jsme klamáni a kdy nikoli.

2. Do jaké míry jsou otázky týkající se charakteru relevantní vzhledem k tématu?

Argumentační schéma morálního *ad hominem* vypadá následovně:

- 1) Má-li osoba špatnou morálku, pak by její tvrzení nemělo být přijato.
- 2) Osoba má špatnou morálku.
- Z) Tudíž její tvrzení by nemělo být přijato.

V *Meditacích* jsem bohužel nenalezl místo, které by mohlo nějak vhodně toto argumentační schéma ilustrovat – co však lze ilustrovat velice dobře, je pozitivní varianta morálního *ad hominem*. Jde o argument, který na základě dobrého morálního profilu proponenta vyvozuje, že proponentovo tvrzení by mělo být přijato. Toto schéma je pro úspěch Descartových *Meditací* nezbytné a hraje v nich zásadní úlohu. V jistém bodě své úvahy Descartes ověřil svoji vlastní existenci a předložil důkaz Boží existence. V dalším kroku potřebuje nějaký produktivní princip, který mu umožní získávat jistou znalost i o ostatních věcech. Ve Čtvrté meditaci tak na s. 58 píše:

„[D]osáhnu-li toho, aby se vůle ve vynášení soudů držela jen toho, co jí chápavost ukazuje jasně a rozlišeně, nemohu vůbec chybovat, protože veškeré jasné a rozlišené vnímání je bezpochyby něčím, a tudíž nemůže být od ničeho, nýbrž má nutně za původce Boha, totiž Boha nanejvýš dokonalého, jemuž odporuje, aby klamal, takže je toto vnímání nepochybně pravdivé.“

Bůh neklame, tvrdí Descartes, neboť klam je produktem nedokonalosti. Bůh je dokonalý – já, Descartes, jsem jeho dílem – a můj poznávací aparát tedy nemůže být sám o sobě vadný. Bůh má dokonalý charakter a to, co se (disciplinovaně, tj. jasně a rozlišeně) dozvídám, nemůže být nepravda. V poznámce na s. 29 to vyjad-

řuje lakonicky: „[N]ejvyšší moc a zlotřilost nemohou jít dohromady.“ Explicitně Descartes hovoří o souvislosti pravdivosti a morálky ve Druhé meditaci na s. 25, tedy ještě předtím než formuluje zásady disciplinovaného poznávání:

„Snad mne tedy Bůh nechtěl takto klamat – vždyť se říká, že je nanejvýš dobrý; kdyby ale jeho dobrotě odporovalo stvořit mne takového, abych se vždy mýlil, pak by téže dobrotě bylo podle všeho cizí dopustit i to, abych se mýlil byť jen občas; to však říci nelze.“

Descartes zde zmiňuje pozitivní morální argument *ad hominem*, ovšem chápe ho v této fázi jako předčasný, neboť je třeba nejprve prokázat existenci Boha a vysvětlit principiální možnost omylu. Konstruuje proto klamavého démona, vůči kterému nelze pozitivní argument *ad hominem* použít, neboť jeho morální profil je diskutabilní.

První kritická otázka se týkala zpochybnění důvěryhodnosti, druhá morálního charakteru proponenta, třetí se dotýká jeho nestrannosti.

3. Snaží se kritik uzavřít další diskusi pomocí *otrávení studny*? Pokud ano, lze tento pokus obrátit i proti kritikovi?

Strategie známá jako *otrávení studny* spočívá v poukazu na neobjektivnost, předpojatost, jednostrannost či skrytý zájem protistrany. Obvinění z předpojatosti velmi často diskusi ukončuje, neboť obviněná strana v zásadě nemá dost možností, jak svoji bezpředsudečnost doložit. Je to tedy strategie, která bývá využívána k ukončení diskuse před vyřešením názorového střetu, což je samozřejmě špatně. Pokouší-li se někdo otrávit vaši studnu, často lze jeho útok obrátit i proti němu samotnému. Nejlépe pochopitelné to bude na příkladu – P: *Oponent je vegetarián a lidem, co nejlépe, se nedá v ničem věřit.* O: *Jste předpojatý vůči vegetariánům a cokoli řeknu, odmítnete.* Proponent se snaží vegetariánovi otrávit studnu, ten toho využívá ke zpochybnění proponentovy nestrannosti.

Využití této taktiky budu demonstrovat na dvou místech Předmluvy ke čtenáři. Hned na začátku Descartes píše (s. 15):

„Zdály se mi [otázky, pozn. MP] totiž velmi důležité, a tak jsem soudil, že se mají probrat vícekrát než jednou; navíc jdu při jejich vysvětlování cestou tak málo prošlapanou a neobvyklou, že by podle mne nebylo užitečné vyučovat ji šíře ve francouzském, kdekomu přístupném spise, aby méně nadaní nemohli věřit, že po ní mají vykročit.“

Descartes zde vysvětluje, proč publikuje *Meditace* v latině. Chce se vyhnout tomu, aby je četli, a nedejbože se k nim vyjadřovali ti „méně nadaní“. Latina, tradičně jazyk vzdělanců, zde má být jakousi ochranou proti dezinterpretaci. Věřím, že všichni rozumíme Descartovým důvodům. Přesto se my, kteří nečteme latinsky, můžeme cítit uraženi a můžeme považovat Descarta za elitáře, který se snaží

otrávit naši intelektuální studnu. Jsem snad méně nadaný ke studiu filozofického textu jen proto, že jsem nebyl schopen naučit se latinu? Proč se snaží uzavřít filozofickou diskusi pro méně jazykově disponované lidi? Mimochodem, jak by asi vypadalo obrácení této strategie proti Descartovi samotnému? Mohli bychom tvrdit, že člověku, který dbá o to, jakým jazykem je text napsán, nejde o vlastní filozofický obsah textu?

O dvě stránky dál, stále ještě v Předmluvě ke čtenáři, píše (s. 17):

„Pokud pak jde o ty, kdo se nevyhlasní dokonale uchopit sled a spojitost mých úsudků a (jak je obvyklejší) zaměří se jen na pitvání jednotlivostí, ti četbou tohoto psíu mnoho nezískají; a byt si snad leckde najdou příležitost ke špičkování, sotva namítnou něco, co by bylo naléhavé nebo co by stálo za odpověď.“

Opět vidíme pokus o vyloučení jistého typu čtenáře z disputace. Zde jde o diskreditaci těch, kteří se zaměřují na drobné detaily a nevěnují dostatečnou pozornost celým argumentům. Z naší perspektivy jde o poněkud zvláštní způsob, jak upozornit čtenáře na to důležité (tj. na argumenty) a jak ho požádat o shovívavost k detailům.

Teď nastal správný čas, abychom se věnovali tomu, kvůli čemu tu vlastně jsme, tj. hovadu. Descartes tento termín zavádí v úvodu k Odpovědím na Páté námítky (s. 291), kde píše, že považuje Gassendiho námítky pouze za rétorické cvičení, jež mělo předložit možné naivní námítky (patrně oněch méně nadaných). Bude mu tedy odpovídat nikoli *„jako bystrému filozofovi, ale jako některému z těch lidských hovad“*. Na s. 295 pak píše:

„Pak se mne s roztomilým oslovením začínáš vyptávat už ne jako uceleného člověka, ale jako oddělené duše, jako bys mě tím chtěl upomenout, že tyto námítky nepocházejí z myslí důkladného filozofa, ale od pouhého hovada. Tážu se tě tudíž, ó hovado, či jakým jménem se ti má říkat: to máš tak málo společného s myslí, že si nedokážeš povšimnout ...“

Dlužno říci, že Gassendi si s touto stylistickou figurou začal. V Pátých námítkách (s. 225) oslovuje lehce pohrdlivě subjekt *Meditací* jako „ó Duše“ (o Anima). Descartes přijímá tuto výzvu a ve své reakci naopak oslovuje autora Pátých námítek jako „ó hovado“ (o caro, doslovný latinský překlad zní *ó maso*, v anglickém překladu *O Flesh*). Překladatelé zvoleným termínem se rozhodli zdůraznit jízlivý tón Descartovy odpovědi. Necítím se kompetentní vyjadřovat se ke zvolenému termínu – osobně bych spíše sáhl k výrazu, který bude viditelněji referovat k pojmovému páru duše/tělo – v každém případě ovšem souhlasím s tím, že Descartes zde používá termín „o caro“ jako součást argumentu *ad hominem*, což by mohlo být při méně razantním překladu přehlédnuto. Hlavní indicii persuasivního užití hovada vidím v tom, že zatímco Gassendi dává „ó Duši“ do kontrastu s *„celistvým člověkem“*, Descartes předkládá „ó hovado“ jako protipól *„bystrého“* či *„důkladného filozofa“*, navíc jde o toho, kdo *„se naprosto štítí metafyzických myšlenek“*.

Tuto kombinaci výrazů interpretuji jako Descartův pokus o otrávení studny. Ne snad, že by se pokoušel diskusi předčasně ukončit, snaží se tím však diskreditovat námitky protistrany jako již od počátku nedůkladné a předpojaté.

Jaká to musela být šťastná doba, kdy byli metafyzikové považováni za experty. Doba, kdy se filozofové řídili přirozeným rozumem a věřilo se, že jsou schopni dosáhnout úplného a věčného konsenzu. Šťastná doba, kdy to nejzpuštěnější, co jeden filozof řekl tomu druhému, bylo: „Ty maso!“

OH, FLESH: PERSONAL ARGUMENTATION IN DESCARTES' *MEDITATIONS*

The text is devoted to partial argumentative analysis of Descartes' *Meditations* in terms of persuasive schemes of personal argumentation. Descartes' *Meditations* are used as a source of illustrations for various types of personal reasoning and the corresponding critical questions. Attention is given both to positive and negative form of a personal argumentation, namely to a pattern of ad hominem and ad verecundiam. The analysis presents variations of argumentative scheme and relevant evaluation tool. The text also offers justification for the interpretation of Descartes' salutation 'O caro' as a persuasive move within the meaning of ad hominem argumentation, which is reflected in its controversial Czech translation.

PhDr. Marek Picha, Ph.D.
Katedra filozofie FF MU
A. Nováka 1
602 00 Brno